

GRA (281) *sb f*

sg *N* gra (69). ◇ *G* gry (32). ◇ *D* grze (9). ◇ *A* grę (30) [*w tym*: -ą (1)]. ◇ *I* grą (8). ◇ *L* grze (22). ◇ *pl N* gry (28). ◇ *G* gier (29), gry (2) *GroicPorz*, *SarnStat*. ◇ *D* gr(o)m (1). ◇ *A* gry (39). ◇ *I* grami (2). ◇ *L* grach (10); -ach (5), -äch (3), -(a)ch (2); -ach *SarnStat*, *GosłCast*; -äch *UstPraw*; -ach : -äch *Mącz* (3 : 2).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Zabawa, rozrywka, impreza towarzyska lub publiczna, często przebiegająca według ustalonych reguł; uroczystość połączona z zabawą; ludus Mącz, Calep, Cn; lusus Mącz, Cn (241)* : Gier żadnych nie miłuiemy/ ále gdibyłmy i grąc mieli/ náłze y náłzych przodkow ísprawy rofzcítamy *HistAl* I7; *KromRozm* I B; *LubPs* N2; *GroicPorz* h2, mm; *RejZwierz* 17v; *BielKron* 123, 371; *Exegi* hunc diem ludendo. Stráwiłem ten dzień ná grze. *Mącz* 6a; *Iudicio arbitrioque nostro ludemus, Obierzem álbo/ wymyflým łobie yáką grę wedle náłzey woley. Mącz* 14a; *ludi instaurativi* Nowe gry/ álbo które zás bywáyą íspráwowáne. *Mącz* 171b; *Ludos commitere pro incipere, Poczác* nieyáką grę. *Mącz* 225d, 52b, 122b [2 r.], 134a, 186a, 198d [2 r.] (21); *Czemuby* też kto nie wniół owego obyczáiu do nas/ [...] íz fláchtá zacna/ poleruiąc rozumy íwoie/ wynáyduie ná biełiedzie gry rozumne/ y tych vzywa *GórnDworz* B8v; *Tobie* to rofkázuię/ ábyś począł/ á fwoię grę wynálazł. *GórnDworz* C2v; *A czyiá* będzie grá naytrefnieyřza/ theę *W.M.* przed íię wezmiecie. *GórnDworz* C3; *żebym* ią theę ná iednę s tych gier zezwolić mógl/ bo záprawdę kázda s tych ma w łobie dofyc krothochwile. *GórnDworz* C6v; *Czoż* tho zá gry być máią? bo podobno niechczefz *W.M.* áby dworzánin grał kárty/ ábo kořtki. *GórnDworz* M4, B2 [2 r.], B8v, C [2 r.], Cv [2 r.], C2 (41); *ModrzBaz* 110; *SkarŻyw* 491; *Calep* 615b; *ZNác/ ze* íe człówek nie ná rofkofz rodzi/ Bo z płáczem ná ten nędzny řwiát przychodzi. *Nie* długo/ dżiatki/ téy gry wálzéry będzie. *Pochwili* drugi nád czym íńřym řiedzi. *KochFrag* 38; ná bánkietách tylko/ W ítroiách á grách kuńřtownych/ tám trawimy wřzytko. *GosłCast* 37.

W połączeniach szeregowych (4): *KwiatKřiż* C4v; *Mącz* 169a; *Otoż* ią ták rozumiem/ íz co muzyká/ biełiádá/ taniecz/ grá/ y ine zabáwy krotochwilne íą iákoby kwiatem/ tho zálię to náwodzenie páná ku dobremu [...] íeřt prawdziwym owocem thego to dworzánřřwa *GórnDworz* Ee3, Ee2.

Zwrot: »grą bawic się« (2): *yzebyłmy* íię żadná řzkaradną á řzkodliwą grą niebawili/ iedno tylko tymi ktoreby ofřrzyły dowcip/ albo řiły ciełfne potwierdżály. *KwiatKřiż* Pv; zá ktorych boiáźniá/ niegodziło się młodzieńcowi proznováć/ w domiech nierządnych ábo w kárczmách zářiádác/ áni się grámi iákiemikolwiek báwić [*nec quibusuis lusionibus operam dare*] *ModrzBaz* 31v.

Wyrażenie: »dziecinna gra« (1): *Scrupulorum lusus*, *Dziecinna* á chłopięca grá máłemi kámykámi. *Mącz* 376a.

Szeregi: »biesiada i gra« (1): to íeřt/ áby ten czás ktory íprořne pořpolřřtwo obráca ná bieřiády y ná gry [*commessionibus et lusionibus*]/ oni obráćáli częřciá ná ípánie/ częřciá ná wynáydowáne rády o dobrem rżádzieniu *Rzeczyřpolitey*. *ModrzBaz* 26v.

»gra a(l)bo taniec« [*řyk* 1 : 1] (2): *Mącz* 52b; *dżieweczek* y niewiařř wććiwych pod zászóną táńcu ábo iákiey íńřey gry [*chorearum vel aliorum ludorum*] do řiebie prořżá *ModrzBaz* 36v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r.].

W przen (6) : ModrzBaz 126; Bo gdy fię więc zetrzećie á gdyc fię powinie/ Nogá iákoś fię w tey grze rozno łzczeńście chynie. CzahTr I3v, G3; Y tá grá ták tu idźie trybem nieodmiennym/ Tobie że łzczeńście do tąd było nie przemiennym GosłCast 36, 22.

Przen (6) :

a) Zaloty, uwodzenie (4) : aby [...] Gry niewiast nierządnych niepatrzał, po gospodach w noczi sie nietułał. *ListRzeż w.* 28; A nigdy od biały płci nie był ogłalkány: Chociaż przedtem w rycérkim domu dwu pieniędzy Zážywał pánien/ w téy grze dość dobrze potężnych. *GosłCast* 50; Ze iéy o to z niewoléy vpádsz przychodziło/ Coby fie z nią miáło dziać/ niewié coby było. W rzeczy łobie nabárziéy tego požadáiąc/ By z tego nie nie było/ łtucznie pokriwáiąc. Nawiętśzé ztąd wefelé łobie przyznawáła/ Iż tákiego młodzieńcá do téy gry wzywáła *GosłCast* 56, 53.

b) Zachowanie się, sprawa nie na serio (2) :

Wyrażenie: »gra dziecinna« [szyk 1 : 1] (2): Puerilitas, Dzieciństwo/ Dziecinna grá. *Mącz* 329d; káždy báczny łnádnie obaczyc może iáko iełt potężny wywód/ że Czyściec być musi/ á iż to nie iełt grá dziecinna/ áni wymyłł chćiwych mnichow y łákomych káplanow *WysKaz* 20.

a. Gra o pieniądze, hazardowa; alea Mącz (61) : á przeto takiemu nalepiey iełt oddalać fie od gri/ aby tak piędzy y zdrowia z nimi nie przegrał. *FalZioł* V 66; Grá nie czyni pożytku. *RejRozpr* H marg, G4v; dluzen yey za pywopyancz grołchi a pyancz grołchi kthorich mv na grá poziczila *LibMal* 1548/139v; *KromRozm I* Nv; Wnet mię o kárty łpytáią/ Bo dobrzy rádzi igráią/ Ktorzy fie w grze nie kocháią Nizacz ich łoby nie maią *BielKom* F3v, F3; gry łzkodliwych y nieutćiwych iáko karth/ kołtek/ y innych ktoreby łye niegodźily/ zábraniáć/ y wykorzeniáć. *GroicPorz* b4; Sędzia o dług który ze gry rołcie nie ładzi/ wyiáwłzy by kto Potym zápláćić obiecał *GroicPorz* d, d, nnv; gdy by kto przegrał konie y inłze rzeczy/ Rękoymia áni iłćiec niema być poćiągnion práwem/ Abowiem żadnych gier niedozwalamy/ iedno dla ochłody á ćwiczenia. *UstPraw* B3; *OrzRozm* O2 [2 r.]; *KwiatKsiqz* P3v [2 r.]; Alea, Káżda grá/ ktora ná fortunie wiłsi/ yáko łą kołtki/ kárty/ wárcaby. *Mącz* 6c; Talus, Kołtká czworogránna ktoremi dził grawáya. Talarius, Co ku tákowey grze nalezy. *Mącz* 439a, 33c, 432d, 505b [2 r.]; gdyż łzczeńście we grze máło więcey/ niź vmieiętność włada. *GórnDworz* M4v, M4, M4v [2 r.], M5, T2v; oni włzytcy proznuią: ktore proznowanie dawa im przyczynę ábo drogę do łprofnych gier/ do pijańłtwá/ y do inłzych łpraw człowiekowi nieprzyłtoynych. *ModrzBaz* 37v, 36v; *SkarŻyw* 414; A Cóż czynié? piiáńłtwo zbytnié zdrowiu łzkodzi / Grá téż częłćiéy z vtrátą/ niź z zyłkiem przychodzi. *KochFr* 57; Obiemá potym po kárcie połłano/ Gdzye włzytek łpołob gry ták opiłano. *KochSz* A2v; Grá koniec bierze/ kiedy náiechány Krol nie ma nigdzyey wciec pewney łciány. *KochSz* A3v, A2v, A3v, B2 [2 r.], Cv, C2, C3v; *LatHar* 117; A włzákże łkázuiemy: iż choć ná kołtkách áłbo łzachach/ áłbo na którychkołwiek grách zyłkuiących oni którzy gráią o piędzy/ o konie/ áłbo inne rzeczy wygráné/ dáliby między łobą rękoymie *SarnStat* 707; Ale káżdych gry dozwalamy mieć/ y chcemy áby czás złzedł/ y dla ochłodzenia y ćwiczenia. *SarnStat* 707, 706 [2 r.], 707.

Zwroty: »grę grać« (1): iełli gałki áłbo biérki/ áłbo którą inną łzkodliwą grę gráiąc [*aut quemlibet alium ludum damnosum ludendo JanStat* 559]/ áłbo co innégo czyniáć co przegra *SarnStat* 707.

»grę mieć [z *kim*]« (1): wżyway krotochwile z towarzysytwem, wewel fie flufznie/ gri maiącz z nimi/ fzychy/ warczaby *FalZioł* V 65v.

»wziąć grę« = *wygrać* (1): A tom ia/ powiada/ trzeći: y wziął grę. *KochAp* 10.

Wyrażenia: »gra kartami« (1): Item zeznal ze pofpoliczie grą karthamy wyelye wigrawal falífuyącz karthi *LibMal* 1552/169.

»gra kostek, w kostki, kosterna« = *alea Calep* (4 : 1 : 1): też w tákowej grze kofterney y w infzych gdy by kto przegrał konie y infze rzeczy/ Rękoymia áni ifćiec niema być poćiągnion práwem *UstPraw* B3, B3, B3v; Alea – Wfzeliaka gruwkořtky [!]. *Calep* 50b; ABy fzkodliwą grą kořtek była wykorzeniona [*ut noxius ludus taxillorum abiiciatur JanStat* 558] *SarnStat* 706, 706.

»gra w szachy, szachow« (1 : 1): Ludus latruncularius, [...] Grá wfáfchy. *Murm* 190; Ludus latruncolorum, alii ludum Scachia vocant, Grá fzáchow. *Mącz* 185c.

b. O ćwiczeniach cielesnych, sportowych; igrzysko, turniej, zawody; gymnici ludi *Mącz*, *Calep*; *Apollinares ludi*, *certamina sacra Mącz*; *iuvenalia Calep* (46) : Gdy w igrzyfku ludzie byli/ Ná rozliczną grę pátrzyli. *BierEz* E3v; rzekł Alexander/ kto z was wynidzie poczynąć gry? Ditomatus [...] odpowiedział [...]/ ią wziawfzy dozwozenie fzyrmowania pirwfzy raz pocnę *HistAl* D4, E4; Ale fñadz chwalebnieyfzy wtym rodzaju gier álbo ochłodzenia/ tenże Sceuola był/ ktory piłą wybornie vmiał grąć *KwiatKsiąż* P2, P2, P4; Gymnici ludi, Gry ná których fzermierze álbo zápáñnicy nágo chodźili. *Mącz* 150d, 12c, 49d, 107c, 267d; W thy czáfy Krol źemie tey [...] piłę zfwemi panięty grał: á Apollon ftoiać/ poczał fie tey grze dźiwić *HistRzym* 12, 12 [3 r.]; *ModrzBaz* 11; *Iuvenalia* – Gry za zdrowie młodich ludzi narządzone. *Calep* 572b; Gra w ktorei fie pařsuią. *Calep* 615a; Xystus – Gąnek albo řala do gier řprawowania. *Calep* 1150b, 467b, 666b.

W połączeniach szeregowych (5): Potym rozmáite gry/ gonienia/ zápařy/ y kuglárřtwo/ ktho co vmiał/ vkázowano *BielKron* 375v, 414v; Bustarii, Szermierze álbo gońce byli/ którzy v ftárych ludzi przy paleniu ciáła nieyáką grę/ gońbę álbo fzermowánie okázowály *Mącz* 28b, 26c, 263a.

Zwroty: »grać grę« (1): granie rozmagite grać/ kregle, y infze gry/ przy ktorich trzeba biegać. *FalZioł* V 65.

»sprawować (a. sprawiać) grę; sprawowanie gry; sprawowana by(wa)ła gra« = *ludorum celebratio*, *munus exhibere Mącz* [szyk zmienny] (5; 4; 3): Rycerřtwo rozmáite gry řpráwiáło ku czći á chwale krolowej *BielKron* 158v, 99v [2 r.], 408v; Nemea. Lás w Greciey [...] przy którym Herculeřowi ku czći nieyákie řwięta álbo gry bywály řpráwowáne. *Mącz* 245a; Orchestra, Plác w pořzodku řzrankow ná którym gry řpráwowano *Mącz* 267d, 46a, 198d, 237c [2 r.], 263a, 274d.

»grę stroić« (2): Profili go tam Korintowie aby fzyrmirzom gry řtroic kazał *HistAl* D4, D8v.

Wyrażenia: »plac (do) gier« (2): Theatrum, Plác do gier/ turniejów/ [...] gierna yátá álbo řzranki może być z wano. *Mącz* 454a, 391a.

»szermierska gra« (1): *Mącz* 275a cf »zapañnicza gra«.

»gra turniejowa« (1): Pompa, Wfzelákie [...] pyřzne przigotowánie ku yákiey grze turniejowej *Mącz* 309a.

»zapañnicza gra« (1): Pancratium, Schermierska álbo zápáñnicza grá *Mącz* 275a.

Szeregi: »gry abo ćwiczenia« (1): Herkules [...] hnet/ ná cześć á chwałę Iowifzewi bogu/ támże w tym kráiu/ gry/ ábo ćwiczenia Olimpijńkie poľthánowił *GórnDworz* V4.

»gra i gonitwa« (1): Rozmáite były gry y gonitwy íprawowane Rycerńkie *BielKron* 408v. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 3 r.*].

»gra, (albo, i) turniej« [szyk 2 : 2] (4): Quinquetrium, Gry álbo turniej z piąci íztuk przerzeczonych zložony. *Mącz* 290a, 263a, 274d, 454a. [*Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.*].

c. Przedstawienie, widowisko; spectaculum *Mącz*, *Calep*; *comoedia, drama, visum Calep* (40) : Tragoedia, Stárofwiecki wymysł íprawowania gier/ [...] írzodek gry bywał pyľzny okazály/ ále koniec ímutny. *Mącz* 460c, 111b, 125c, 405b, 454b; A owi náľzy mili proľtacy [...] ták ľye do domu wraciáľ y wróca/ iáko Zaczęta zwykły ľye wrócać z Komedyéy iákiéy/ álbo z Trágedyéy/ y nic inľzego z onéy gry/ którą íprawowali/ nie pomniáć/ iedno tho/ iż im téż przy inych ono rzeczóno *OrzQuin* C3; Drama – Gra wkomedy. *Calep* 342a, 1063a, 1122a.

Zwroty: »grę sprawować; gry sprawowanie; gra sprawowana« = *agere fabulam, exhibere spectaculum* *Mącz* [szyk zmienny] (8; 4; 1): Dramaticus, To co ku íprawowaniu gry y komediey náleży [!]. *Mącz* 95b; Scenici, Ci którzy gry íprawuyą. *Mącz* 371b; Siparium, Zasłóná/ oponá álbo zaponá zá którą cy ktorzy gry íprawuyą z plácu wľtępuýą. *Mącz* 395d; *spectacula theatrica*, Gry ná plácu miedzi ízrankámi íprawowane *Mącz* 454b, 5d, 151b, d, 237c, 331a (13).

»grę wydać« (1): *AEdere spectaculum*, Nieýaką grę wydać/ Okázáć. *Mącz* 4a.

»grę wywodzić; gry wywodenie (a. wywiedzenie)« [szyk zmienny] (4; 3): *Comaedia, Komedia*/ To yeľt/ wymyľlona rzecz/ wzięta z obyczáiów á poľpolitego záchowania ludzkiego/ Wierciádło żywotá ludzkiego/ która bywa przes wywiedzenie gry/ á íprawę perfon miedzi łobą mowiácych. *Comaedus*, Który tákową grę wywodzi/ álbo íprawuye. *Mącz* 61d; *Histrion*. Graece *Hypocrita*, Błazen álbo który *Comedie* y ynľze gry wywodzi. *Mącz* 157a, 41d, 61d, 157a, 213d, 405b.

Wyrażenie: »(p)okazowanie gry« [szyk 2 : 1] (3): *Mącz* 405b; Okázowanie gry. *Ludi*. *Calag* 409a; *Theatrum* – Dom dla gier pakazowanią [!]. *Calep* 1063a.

Szereg: »komedyja, (a, albo, i) gra« [szyk 7 : 3] (10): ípiewam yako we grach czynýą/ álbo w komediach. *Mącz* 34a; *Cothurnus*, Bót á trzewik ktorego w íprawowaniu komediey y ynľzych grach wzywano *Mącz* 67a, 5d, 95b, 151b, 157a, 325a; *GórnDworz* O2; *Calep* 225a, 996b. [*Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.*].

a. Sztuka teatralna (2) : Poki Słónce w świat świeci/ á Mieśiac gáść będzie/ Znáć Afrowe gry będą/ y *Plautowe* wľzędzie. *RybGęśli* B3.

Zwrot: »grę pisać« (1): *Tragicus*, Poetá który tákowe gry piľze y skládá. *Mącz* 460c.

2. Granie, wydobywanie tonów z instrumentów muzycznych (6) :

gra na czym (2): *Fiducinus*, [...] Wízeláka grá ná ítrunách. *Mącz* 126c; Chciał mądry *preceptor*/ áby te ręce [...] zábawiály ľie częľto grą ná lutni. *GórnDworz* H2v.

Wyrażenie: »tanieczna gra« (1): *Crusma*, Tanieczna grá/ *Tyrlikánie*. *Mącz* 69c.

Szeregi: »gra albo taniec« [szyk 1 : 1] (2): *Choragium* – Mieľce do gry albo tanca íprawione. *Calep* 190b, 190b.

»gra i muzyka« (1): Właśnie to nam iest rzecz przyleżąca ábychmy [...] wyflawiali dobredzieyftwá páná fwego á nietylko nálfym proftym głósem ale y rozmaíte gry y muzyki ktemu przyłożywłfy. *RejPs* 137.

3. *Instrument muzyczny (1)* : Barbitus, Leyer/ álbo/ Lira grá yest. *Mącz* 23c.

4. *Zabawka, przedmiot przeznaczony do gry (3)* :

Wyrażenie: »dziecinna gra« (2): Astragalus, Kóty/dziecinna grá. *Mącz* 18b; Trochus, Cygá/kruglicá/ wártalká álbo wartáczká/ dziecinna grá. Alias Turbo. *Mącz* 466b.

W przen (1) : Obaczyfz iże/ oni z pychą fwoią Grą będą twoią. *KmitaPsal* A2v.

5. *Sprawa, interes, rzecz; temat (29)* : In re praesenti optime deliberabis et constitues, W obliczności gry wyżrzifz/ nálepiey obaczyfz y rofpráwifz co będzie potrzebá. *Mącz* 413a.

gra o kogo, o co (27): ktoremu nie o wiárę/ ále o pánowanie wielkiego Xięftwá Litewkiego y Zmodzi/ pod pokrywką wprowadzenia Witołtá ná ftolec pánftwá oycowkiego/ grá byłá *StryjKron* 487; Nie o to grá. *ZawJeft* 20. *Cf Fraza*.

Przysłowie: iż lepiej fie nieprzyacielowi otrząfnąć niżli mu w ręce wleść/ bo ielźcze ná dwoie grá idzie. *BielKron* 355.

Fraza: »gra idzie [o kogo, o co]« = *in co cardo vertitur Mącz [szyk zmienny] (25)*: *MurzHist* B3v; Jakuz my pokornie WKM prosimy i upominamy, abyś w to ostrzej wejrzeć raczył, ocz to i nam i WKM gra idzie *Diar* 89; *BielKom* E6v; *OrzRozm* E4; Nie mniej możem rozumieć o Woyciechu Kfiążęciu Prufkim ftryicu moim o ktore⁸⁰tu grá idzie *BielKron* [332²]v, 56v, 410; In eo cardo vertitur, Ná tym rzecz ftoyi/ álbo wiśy O to grá idzie. *Mącz* 38c; Controversiam constituere quod vulgo dicitur medium, Náleść roznicę á frzodek álbo fędziemu okázác o co grá idzie ná których punkciech roznicá naywiętfza wiśi. *Mącz* 413a; *SarnUzn* E2v; A gdyż iuz o nas grá idzie/ nie komu infzemu ále fámí fobie radźmi y temu ofierocia[ł]emu Pánftwu Korony Polfkiey *MycPrz* II A2, I [D], II B[3]v, C4v; *CzechRozm* A6v; żebyś ty fám mogł obaczyć wlańność rzeczy tey o którą grá idzie [*posse rei, qua de agatur*] *ModrzBaz* 13v, 85; Teć fą pięć Artykułow/ Cny czytelniku o ktore grá fzlá *SkarJedn* 273; *CzechEp* 323, 359, 365, 376; *BielSen* 13; *SarnStat* 1284; O prawdę tu grá idzie *GosłCast* 70.

6. *Falowanie (1)* : Krolu niewyrzucifzli z korabiu vmárłego/ wśzyfcy zátoniemy/ bo morze nie przelstanie fwey gry/ dokął [!] z fiebie vmárte⁸⁰ nie wyrzuci. *HistRzym* 16.

Synonimy: 1. *biesiada, krotchwila, wesele, zabawa*; 2. *gędzienie, gędźba, tyrlikanie*; 5. *interes, rzecz, sprawa*; 6. *ruch*.

Cf **GRANIE, IGRA**